

International

Journal of Human Sciences

ISSN:2458-9489

Volume: 20 Issue: 4 Year: 2023

A sociological translation criticism : « *Zazie dans le métro* » from Queneau to Yücel via Bourdieu

Sosyolojik bir çeviri eleştirisi: Bourdieu'yle Queneau'dan Yücel'e “*Zazie Metroda*”¹

Zuhal Emirosmanoğlu²

Abstract

Literary translations, as cultural products, are a fundamental practice in the fields of literature and publishing. Analyzing the conditions and constraints in the circulation of translations is the main focus in the translation criticism research. The Bourdieusian sociological approach to translation practice does not differentiate between the source and the destination literary and publishing fields, but examines the field with its sociocultural dynamics. The dispositions and capitals of the agents involved in this practice, especially authors, translators and publishing houses, are the basic components of a field study. Like other fields, different cultural fields are spaces of struggles for legitimacy. Agents act through their position in the field, their habitus and capital. A field is a site where the movement of historically valid economic and sociocultural capital is analyzed. Symbolic capital is the sum of all types of capital as acquired in the space of struggle. This article analyzes the translation of *Zazie dans le métro* as a practice, examining the profiles, predispositions and capitals of the agents and their positions in the field of literature and publishing. In the field study, a comparison of source and target texts was also conducted in order to observe translators' decisions. In terms

Özet

Edebiyat çevirileri kültürel ürünler olarak yazın ve yayıncılık alanlarının temel pratiklerindedir. Çevirilerin dolaşımında koşulların ve kısıtlılıkların incelenmesi çeviri eleştirisi araştırmalarının temel izleğidir. Bourdieu sosyolojisiyle çeviri pratiğine bakış kaynak ile erek yazın ve yayıncılık alanları arasında ayırım gözetmeksizin, alanı sosyokültürel dinamikleriyle inceler. Yazar, çevirmen ve yayınevleri başta olmak üzere bu pratiğe katılan faillerin yatkinlıkları ve sahip oldukları sermayeler bir alan incelemesinin temel bileşenleridir. Diğer alanlar gibi farklı kültürel alanlar da meşruiyet mücadelelerinin uzamıdır. Failler alan içindeki konumları ve habitus ve sermayeleriyle eylemler. Bir alan tarihselliğiyle geçerli ekonomik ve sosyokültürel sermaye hareketinin incelendiği bir sahadır. Simgesel sermaye, mücadele uzayında edinilmiş olarak tüm sermaye türlerinin toplamıdır. Bu makale *Zazie dans le métro*'nun çevirisini bir pratik olarak ele alarak faillerin profilleri, yatkinlık ve sermayeleriyle yazın ve yayıncılık alanında konumları incelenmiştir. Yürütülen alan incelemesinde çevirmen kararlarını görebilmek için kaynak ve erek metin karşılaştırması da gerçekleştirilmiştir. Çevirileri dilsel ve kültürel

¹ Bu makale “Raymond Queneau'nun ‘*Zazie Dans le Metro*’ romanının Türkçe çevirisinin toplumsal bağlamda eleştirisi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, zuhalkaraca@istanbul.edu.tr Orcid ID: [0000-0002-7545-5398](https://orcid.org/0000-0002-7545-5398)

of their linguistic and cultural elements, translations cannot be considered independent of the fields and agents they are products of and related to. The literary features of the text and the limitations of the translation are revealed and evaluated in relation to the translator Tahsin Yücel's writings and interviews on this translation. *Zazie dans le métro's* positioning within the New Novel and Oulipo movements, the novel's fiction, Raymond Queneau's attitude towards language and reality, language and word games, especially zazisms, have created limitations in translation. The novel, which gained a wide readership in the world, did not receive the expected attention in the Turkish literary field and failed to carry its legitimacy in the source field. Both sociological and textual perspectives on translation practice have enabled the establishment of certain causal relations and explanations for reception.

Keywords: Sociology of translation, *Zazie dans le métro*, Bourdieu, translation practice, Raymond Queneau, Tahsin Yücel, Oulipo, literary field, publishing field.

[\(Extended English summary is at the end of this document\)](#)

unsurları açısından ürünü oldukları ve ilişkili oldukları alanlardan ve faillerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Metnin yazınsal özellikleri ve çeviride yarattığı kısıtlılıklar ortaya konularak, çevirmen Tahsin Yücel'in bu çeviri üzerine yazdıkları ve yapılan söyleşilerle ilişkili olarak değerlendirilmiştir. *Zazie dans le métro'nun* Yeni Roman ve Oulipo akımları içinde konumlanması, romanın kurgusu, Raymond Queneau'nun dil ve gerçekliğe karşı tutumu, zazizmler başta olmak üzere dil ve sözcük oyunları çeviride kısıtlılıklar oluşturmuştur. Dünyada geniş bir okur kitlesi elde eden roman Türk yazın alanında beklenen ilgiyi görmemiş ve kaynak alandaki meşruiyetini taşıyamamıştır. Çeviri pratiğine hem sosyolojik hem metinsel bakış, alımlama için bir takım nedensellik ilişkilerinin kurulmasına ve açıklamalar getirilmesine olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri Sosyolojisi, *Zazie dans le métro*, Bourdieu, çeviri pratiği, Raymond Queneau, Tahsin Yücel, Oulipo, yazınsal alan, yayıncılık alanı.

Giriş

Pierre Bourdieu'nün sosyolojinin her alt alanında yürüttüğü araştırmalar içinde kültürel ürünler ve edebiyat sosyolojisi araştırmaları oldukça önemli bir yere sahiptir. Fikirlerin uluslararası dolaşımının sosyal koşulları üzerine yazdığı makale (Bourdieu, 2002) çeviri sosyolojisi araştırmaları için temel kaynaklardan biridir. Eserlerin uluslararası dolaşımı entelektüel ihracat-ithalat olarak nitelendirilirken çeviri *pratiği* söz konusu ihracat ve ithalatı sağlayan en önemli aktörlerden biridir (Bourdieu, 2002.) Bourdieu'nün pratik eylem kuramıyla alan analizi habitus, yatkınlık örüntüleri ve kültürel, ekonomik ve simgesel sermaye gibi analitik araçlara başvurur. Alan ancak böylesi bir bütüncül bakışla kavranabilir (Swartz, 2011, s.174-175) ve "alan terimleriyle düşünmek bağıntısal düşünmektir" (Bourdieu ve Wacquant, 2003: s.80).

Kültürel sermaye, bireyin aydın kültürüne ait mal ve pratikleri takdir edebilmesini sağlayan kültürel kaynaklardır (Jourdain, Naulin, 2016, s.106). Kültürel sermaye ayrıca, kitaplar, resimler, sanat ve bilim eserleri gibi, üretimi için özelleşmiş kültürel beceriler gereken nesnelere formunda da olabilmektedir (Göker, 2007, s.283). Sosyal sermaye ise bireyin ilişkiler ağının genişliğine ve ilişkide bulunduğu kişilerin iktisadi ve kültürel sermayesiyle ilişkilidir. Ne kadar güçlüyse o kadar büyük bir toplumsal sermayeye sahip olunur (Jourdain, Naulin, 2016, s.106-107). Ekonomik sermaye sahip olunan parasal kaynakların hacmine bağlıdır. Simgesel sermaye, alan içinde meşruiyetleri tanındığında diğer sermaye türlerinin aldığı biçimdir. Simgesel sermayeye sahip olunan ekonomik ve kültürel ve sosyal sermayenin toplamı da denilebilir.

Bir sermaye ya da sermaye türü, belli bir alanda bir yandan mücadele aracıken aynı zamanda uğruna mücadele edilen şeydir. Bu açıdan sermayeyi elinde bulundurana belli bir iktidar ve nüfuz kurma olanağı verir (Bourdieu ve Wacquant, 2003: s.82). Alanın yapısı sermaye türlerine göre

tanımlanmaktadır. Toplumsal failer "sermaye taşıyıcılarıdır ve donandıkları sermaye (miktarı ve yapısı) gereğince alanda işgal ettikleri konum ve yörüngeler de değişmektedir." (Bourdieu ve Wacquant, 2003: s.84) Kendine özgü yapısıyla kültürel üretim alanı birbirine ters iki hiyerarşiye göre örgütlenmektedir. Ekonomik getirilerin olduğu kutupla ekonomik hiyerarşiler ve bunun karşı kutbunda simgesel getirilerle ölçülen kültürel hiyerarşiler vardır (Bourdieu, 2021: s.456).

Amaç ve Yöntem

Araştırmanın bütüncesini ilk 1957 yılında Fransa'da Gallimard Yayınları tarafından yayımlanan Raymond Queneau'nun *Zazie dans le métro* adlı romanı ile 1991 yılında Tahsin Yücel çevirisiyle ilk Can Yayınları ve Sel Yayınlarının yayımladığı *Zazie metroda* romanı oluşturmaktadır. Bu araştırma bir çeviri pratiği üzerinde etkili sosyokültürel dinamiklere bağlı kısıtlılıkların bir edebiyat metninin alımlaması üzerindeki etkilerini hem çeviri sosyolojisi ve hem de metinsel çeviri karşılaştırmasıyla birlikte ele almaktadır. Bu çalışmanın, hem sosyokültürel koşul ve kısıtlılıkların erek metin üzerindeki etkilerini hem de de metin çevirisinde dilsel stratejilerinin incelemesini bir araya getirmesi bakımından çeviri sosyolojisi araştırmalarına perspektif sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma, çeviri pratiği üzerine betimleyici bir analizden ötesinde çeviri pratiğinde nedensel ilişkilerin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Romanın kaynak ve erek kültürde tarihsel ve sosyokültürel bağlamı; yazar, çevirmen ve yayınevleri üzerine derlenen veriler, kaynak ve erek metnin biçimsel özellikleriyle karşılaştırmasından elde dilsel veriler ve çevirmenle yapılan söyleşi çeviri süreci ve çeviri pratiğinin eleştirel değerlendirilmesi ilişkisel bir alan incelemesine dahil edilmiştir. Çıkış tezimiz gerçekle gerçekdışı arasında tarihsel ve toplumsal koşulların bir ürünü olarak çevirinin tür, konu, içerik, dil ve biçim başta olmak üzere yazınsal özellikleriyle, edebiyat alanı, yazar ve çevirmenin habitus ve yatkınlıkları olarak sosyokültürel özelliklerinden ayrı düşünülemezdir.

1. Çeviriye sosyolojik yaklaşım

Kültürel ürünler açısından Bourdieu'nün edebiyat alanına dönük incelemeleri hem edebiyat hem çeviri sosyolojisi araştırmalarına büyük bir katkı yapmıştır (Heilbron ve Sapiro, 2007, s.93). Bourdieu'nün sunmuş olduğu analitik çerçeve çeviri metinlerin uluslararası uzamın oluşumunun tarihsel sosyolojisini ve alandaki faileri incelemek için karşılaştırmalı bir araştırma programı geliştirmemizi sağlar (Heilbron ve Sapiro, 2007, s.105). Metinlerin uluslararası dolaşım uzamı hiyerarşik bir yapılanmaya da işaret eder ve hiyerarşiler politik, ekonomik ve kültürel dinamiklere bağlıdır. Bourdieu'nün sosyoloji kuramı bu mantıkları dahil ederek belli tarihsel koşullarda metinlerin nasıl bir etkileşim içinde olduklarını dikkate almamızı sağlar (Heilbron ve Sapiro, 2007, s.104).

Jean-Marc Gouanvic'e göre, çeviriye uygulanan Bourdieu sosyolojisi çeviri olgusunu çok yönlü incelememize olanak tanımaktadır. Bu yaklaşım bizi çevrilen metnin öncesi ve sonrası olduğu kadar, çeviri pratiğini de tümüyle kavramaya sevk etmektedir. Fail, habitus ve sermaye kavramlarıyla inceleme nesnesine dönüşen alan, günümüz toplumlarında simgesel üretimlerin temelinde neler yattığını aydınlatmaktadır (Gouanvic, 1999: s.20). Bu bakış çevirinin kültürel değerler ve geleneklerin etkilediği belli bir zamansal, kurumsal ve kültürel koşullar altında gerçekleştiği anlayışından yola çıkar. Sosyal olanla metinsel olan arasında metinlerin üretim ve kabulünü iletişimsel bağlamına eklemeler (Chesterman, 2007, s.176). Çeviriye sosyal bir pratik olarak bakmak failer kategorisini araştırmaya dahil etmek demektir (Sapiro, 2008; s.154).

Sosyolojik araştırma çeviri piyasası, yayıncılık alanı ve diğer işveren ve failerin rolü, çevirmenlerin toplumsal statüleri ve meslekleri ve toplumsal bir pratik olarak çeviri gibi başlıklar üzerinde çalışır. (Chesterman, 2007, s.173). Çeviriler birer kültürel ürün olarak bir piyasa mantığında alışveriş dinamikleriyle dolaşmaktadır. Bu nedenle sosyolojik bir araştırma uluslararası alışverişin koşullarını dikkate almalıdır. Bu dinamikler arasında alışveriş üzerinde etkili kısıtlılıklar ve aracı failer ve çeviri ürünün girdiği ülkede kabul edilme ve alımlanma koşulları yer almaktadır (Heilbron ve Sapiro, 2007, s.95). En genel hatlarıyla sosyolojik yaklaşım çevirilerin üretildiği ve içinde dolaştığı toplumsal ilişkilerin tümüne odaklanmaktadır (Heilbron ve Sapiro, 2008, s.26-27).

1.1. Çeviri, Edebiyat ve Yayıncılık Alanı

Pierre Bourdieu kültür ve edebiyat sosyoloğu ve uzun yıllar farklı dizilerin kitap editörlüğünü yapmış olması nedeniyle yayıncılık alanıyla çok yakından ilgilenmiştir. Özellikle simgesel malların üretim ve dolaşımıyla ilgili olarak küçük çaplı veya büyük çaplı dolaşıma dönük teorisini geliştirmiştir (Sapiro, G., 2008; s.154). Bu yönüyle, kültürel üretim alanı sermaye hacimleri açısından yazın alanı için bir model sunmaktadır. Bu model edebi türlerin de alandaki hiyerarşik konumlarını şemalaştırmaktadır. Buna göre, örneğin avangard türü toplumsal uzamda kültürel üretim alanı içinde kısıtlı üretim alanında düşük ekonomik sermaye ve yüksek kültürel sermayeye sahip bir türdür. (Bourdieu, 2020: s.227)

Metinler bağlamları olmadan dolaşmaktadırlar. Önemli bir etken olan kültürler arası bu bağlamsız dolaşım çeviri *pratiğinin* en temel özelliklerindedir. Bu konuyla ilgili olarak Bourdieu şunu dile getirir:

“Metinlerin bağlamları olmadan dolaşmaları, ürünlerin ait oldukları üretim alanlarını beraberlerinde götürmemeleri ve alıcılarının da farklı bir üretim alanında yer almaları; bu metinleri alıcı konumundaki alanın yapısına göre yorumlamaları, bir dizi yanlış anlaşılmaya sebep olmaktadır” (Bourdieu, 2002, s.4).

Bourdieu özerklik sorusunu bir kenara not ederek edebiyat ve sanat uzamlarının iktidar alanı içinde görece bir özerkliğe sahip olduğunu söyler. (Bourdieu, 2021: s.446). Onun için entelektüelin tanımlanması da önemlidir. Entelektüel genel yasaya tabi olmayı; tirajlarla ya da parayla ölçülen başarı ile edebi değer arasındaki bağıntıyı reddeden bir faildir. (Bourdieu, 2021: s.447). Uluslararası kültürel alışverişler, bir yanda kültür kurumları, kitap yayıncılığı kurumları gibi politik mantıkla diğer yanda yayıncılar, telif ajansları ve çevirmenler, yazarlar, edebiyat ödülleri gibi farklı kültürel mantıklarla ilişkilidir. (Heilbron ve Sapiro, 2007, s.37)

Yayıncılık alanının dinamiklerine yaklaşımdaki metodolojik değişkenler arasında en başta yayınevini hukuki ve finansal statüsü, ticari anlamda bağımlı olup olmaması, piyasa hacmi, simgesel sermaye yer almaktadır. (Sapiro, 2008; s.156) Yayıncıların belli yazınsal ürünlerin meşruiyetinin sağlanmasında önemli bir rolü vardır, bir anlamda “yaratıcıyı yaratırlar”. Alanda yazarlardan edebiyat jürilerine kadar bir tanınma zincirinin katılımcıları nezdinde bir itibar söz konusudur. Ellerindeki simgesel sermayenin hacmine bağlı olarak failer alanda farklı konumlar işgal ederler. Alanın yapısı failer arasında sosyal niteliklerin ve simgesel sermayenin eşitsiz dağılımıyla şekillenir. Alanda eski failerle yeni girenler arasında bir tahakküm eden ve edilen ilişkisi vardır (Sapiro, 2008a: s.155).

Jean-Marc Gouanvic'e göre (Gouanvic, 1999: s.17) “çevirmen herhangi bir çeviri pratiği yatkınlıklar ve alanın nesnel mantığından geçerek ayrıcalıklı araç konumuna gelir. Çevirmen tek başına değildir. Kültürel bir üretim olarak çeviri piyasa koşullarına tabidir, yani çeviri kararı ve ortaya çıkan ürün, alıcı kitle tarafından tanınarak, eleştiri ve ödüllerle belli kurumlarca meşrulaştırıldığında toplumsal bir boyut kazanır. Ayrıca edebiyat alanında dolaşıma giren çeviri metin, erek dilde yerli eserlerle aynı meşru algı ve beğeni kategorilerine de tabidir. Gouanvic'e göre;

“Belirli bir yabancı yazarın belirli bir metnini çevirme kararı, bir yayıncı tarafından, elde edebileceğine inandığı azami kâr beklentisi temelinde alınır. Kaynak kültürel alanda ‘kendini kanıtlamış’ yazarların ve eserlerin çevirileri (ödüller kazanmış ya da satış rakamlarıyla çok satanlar listesine girmiş eserler) genellikle güvenli yatırımlardır. Ancak bu tür bir kâr, kültür endüstrisi olarak konumlanmış yayıncılara özgüdür. Bu konumda olmayan yayıncılar ise alandaki yerlerini keşif mantığıyla meşrulaştırırlar. Sonuç, eserin yabancı kökeninin hedef kültürel alanda kullanılmak üzere farklı şekillerde müzakere edilmesidir.” (Gouanvic, 1999: s.19)

Metin erek alanında bir dizi sosyal işlem geçirir. Simgesel sermaye açısından çeviri ve üretim pratiği süreci sonucunda, ithal edilen bu metin “yeni bir marka kazanır”. Kitap kapak tasarımı, çevirmen ve önsöz gibi *stratejilerle* işaretlenir, böylece metin bir meşruiyet ve *simgesel sermaye* elde eder. Farklı yayıncıların, hatta koleksiyonların farklı kapak tasarımlarının bulunması bu işaretleme işlemini göstermektedir. Belli bir yabancı yazarın belli bir yapıtını çevirme kararı, elde edebileceğini düşündüğü azami kârın önceden tahminine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Bourdieu, 2002). “Kaynak kültürde “kendini kanıtlamış” yazar ve yapıtların çevirisi (ödüllerle veya satış rakamlarıyla) emin ve kesin bir konum vaat eder”. Ancak bu tür bir kâr kültür endüstrisi olarak çalışan yayıncılara özgüdür. Bu konumda yer almayan yayıncılar, alandaki konumlarını “keşfetme mantığıyla kanıtlamaya

çalışmaktadırlar" (Gouanvic, 2001, s.19). Böylesi bir ikili kutupta ekonomik ve kültürel sermaye ayrımı devrededir.

Simgesel sermaye "bilişsel temelli, yani bilgiye ve başkaları tarafından kabul görmeye dayalı bir sermayedir" (Bourdieu, 2006, s.149). Yani beğenilme ve takdir edilme gibi beklentiler söz konusudur. Bu nedenle "sanatçının sermayesi simgesel bir sermayedir" (Bourdieu, 2006, s.186). Çeviri pratiğindeki normlar için metnin sosyal konumu ve metni ihraç edenlerin sosyal konumu olarak iki değişken vardır (Sapiro, 2008b).

Çevirmenlik mesleği açısından bakıldığında edebiyat çevirmenlerinin dünyası akademik ve profesyonel çeviri uzamlarının da kesişiminde yer alır (Heilbron ve Sapiro, 2007: s.102). Çevirinin birçok işlevi vardır. Alışveriş aracıdır; politik ve ekonomik işlevleri olabilir veya yazarlar kadar araçlara da sağladıklarıyla bir meşruiyet biçimi olabilirler. Çevirinin değeri çevrilen yazarın olduğu kadar çevirmenlerinin de alan içindeki konumlarına bağlıdır (Heilbron ve Sapiro, 2007, s.103). Çeviri pratiğinde çeviri ürün çoklu karar aşamasından geçerek erek kültüre ulaşır. Yayınevinin yapıt seçimi "çevirmenin çeviri sürecinde alacağı kararlar çeviri eylemini çoklu-öneriler ortamına taşır; çoklu-eyleyicilerle çoklu kararlar birbirleriyle ilişkilidir (Bogonç Demirel, 2013: s.37).

Özetle, edebiyat çevirileri kültürel ürünler olarak yazın ve yayıncılık alanlarının temel pratiklerindedir. Bourdieu sosyolojisiyle **çeviri pratiğine** bakış, kaynak ile erek yazın ve yayıncılık alanları arasında ayrım gözetmeksizin, alanı ekonomik ve **sosyokültürel dinamikleriyle** birlikte incelemek demektir. Çevirmenlerin sosyal konumları, sahip oldukları ün ve simgesel sermaye habitusları çerçevesinde ele alınmaktadır.

1.2. Tür Özellikleriyle *Zazie dans le métro*

Tür, konu, içerik ve biçimsel özellikler açısından *Zazie*'ye bakmak için Yeni romanı biraz açıklamak ve edebiyatın gerçeklikle kurduğu ilişkiyi düşünmek gerekir. Bir romanın alınlanması gerçeklikle ilişkisinde değişken koşullara bağlıdır. İnsan gerçeğinin özünde dinamik olduğunu vurgulayan Lucien Goldmann bunun toplumsallığın bir sonucu olarak tarih içinde değişkenlik gösterdiğini ifade etmektedir. Yani insan ve gerçeklik tarihsel bağlarla ve toplumsal yapı içinde değişmektedir. Bir edebiyat yazarı, yapıtını içinde yaşadığı toplumsal ve tarihsel kesitin gündelik yaşantı ve insana ilişkin sorulara verdiği yanıtlara paralel olarak şekillenen estetik değer ölçüleriyle kurar. Toplumların gösterdikleri değişimlere paralel olarak toplumsal ve estetik değer ölçütleri de edebi bir türde içerik ve biçim açısından yeni arayışları tetikler (Goldmann, 1964, s.285).

20. yüzyıl başlarında hız kazanan bilimsel gelişmeler, somut gerçeğin eskisi gibi mantık sınırları içinde somut olma özelliğini yitirmesine yol açmıştır. Ecevit'e göre tüm bu değişimler "içinde yaşadığımız uzamı kuşkulu kılmış, değişmez bir akış içindeymiş gibi görünen zamanı ise göreceleştirmiştir" (Ecevit, 1996, s.27). Kesin zaman kavrayışının kuşkulu bir hâl aldığı bu durumda, geleneksel neden-sonuç ilişkisine bağlı kalarak yazmak da imkânsız hâle gelmiştir. "21. yüzyıl edebiyatında kişi, geçmiş özlemiyle artık ulaşması mümkün olmayan bir idealin peşinden koşan, ruh ve gerçek arasında gidip gelen sorunlu kişiliktir. Pasif kahramanın çıktığı bu yolculukta yol tükenmiş ancak yolculuk yeni başlamıştır (Lukacs, 1963, s.176). Roman kahramanları çıktıkları bu paradoksal yolculukta ve onların etrafında gelişen olaylar okuyucuların yorumuna açık hale gelmiştir. Yazar kurgu tekniğinde bilinçli olarak anlamı çözümsüzleştirir. Artık "geçmişin güvenilir ağırbaşlı yazarı, yerini ağırlık, bilgelik sergilemekten hoşlanmayan, yaşamın anlamına kuşkuyla bakan ve okuru yönlendirmekten kaçınan oyunbaz bir kurgu sanatçısına bırakmaktadır" (Ecevit, 1996, s.45). 20. yüzyıl edebiyatında, metin artık anlamın taşıyıcısı değildir ve olay örgüsüyle öykü anlamını yitirmiştir. Anlam yazar, metin ve kahramandan okura kaymıştır. Yani anlam artık görecelidir ve okur sayısı kadar anlam vardır. Türk yazın alanına baktığımızda Yeni Roman akımına dahil olabilecek yapıtlar 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Türk yazınındaki ilk örnekleri de biçim ve dilin kullanımında yetkinlikleriyle okuyucuyu anlamlandırma sürecine dâhil etme amacındadır.

İşte kaynak metni gerçeklik, okur ve anlam evreni açısından Yeni Romanın tüm bu özellikleriyle ilişki içinde düşünmek gerekir. Metnin yoruma açık olması çeviri boyutunda

anlamlandırma süreci için zorluk demektir. *Zazie dans le métro*³ tüm yazınsal özellikleriyle Yeni roman türünün absürd kurgu; isimleri, rolleri ve yerleri değişken kahramanlar ve saçma bir şekilde akan zamansız olaylar silsilesiyle anlamlandırmayı okura bırakmaktadır.

Kaynak ve Erek Uzamlar

FRANSA	TÜRKİYE		
Eser: <i>Zazie dans le métro</i>	Eser: <i>Zazie Metroda</i>		
Yazar: Raymond Queneau	Çevirmen: Tahsin Yücel		
İlk yayın tarihi: 1959	Yayın tarihi: 1991	Yayın tarihi: 2003	2010
Yayınevi: Gallimard Yayınları	Yayınevi: Can Yayınları	Yayınevi: Sel Yayıncılık	Yayınevi: Sel Yayıncılık
Okur kitlesi: Başlangıçta kısıtlı üst düzey, daha sonraları büyük bir okuyucu kitlesi.	Okur kitlesi: Kısıtlı	Okur kitlesi: Kısıtlı	Okur kitlesi: Kısıtlı

2. Kaynak Metnin Uzamı

1950'lerin Fransa'sına birbiri ardına gelen savaşların neden olduğu derin toplumsal değişimler ve siyasallaşma damgasını vurmuştur. 2. Dünya Savaşı getirdiği büyük yıkımlarla Avrupa genelinde maddi ve manevi çöküntüye yol açmıştır. Savaş nedeniyle tüm altyapılar çökmüş ve şehirler yerle bir olmuştur. Yaşanan tüm bu siyasi çalkantılar toplumsal alanlar kadar kültürel alanları da etkilemiştir. Yayıncılık alanı siyasileşmiş NRF gibi dergiler etrafında birçok yazar politize olarak belli entelektüel çevrelerde bir araya gelmiştir. Entelektüel alan, yazar ve yayıncıların toplumsal ve politik duruşlarıyla şekillenmiştir. Üretilen edebiyat ürünleri ve okur dinamikleri açısından 1950'ler yayınlarda ciddi bir ticarileşmeyi de beraberinde getirmiştir. 2. Dünya savaşı sonrası Fransa'sında sosyokültürel anlamda bir Amerikanlaşma yaşanmaktadır. Bunun sonucu olarak kültürel üretimler Amerikan kültür ürünleriyle rekabete girmiştir. Yayıncılık artık Gallimard ve Hachette gibi grupların piyasaya hâkim olduğu, cep kitaplarının çıktığı ve ticarileşme politikası benimsediği ve FNAC gibi büyük kitapçıların ortaya çıktığı dönemdir.

Gallimard yayınları NRF- Nouvelle Revue Française yayınlarının bir uzantısı olarak kurulmuştur ve seçkin entelektüel yazarlarıyla üst düzey edebiyatın yayımlandığı bir yayınevidir. Küçük bir şirket olarak yenilenmeyi üstlenen ve ticarileşmemiş bir kurum olmak üzere yola çıkmıştır. Ancak Şirket 1961 yılında küçük yayınevilerini de bünyesine katarak "Éditions Gallimard" adını almıştır. Gallimard'ın Fransız Yayıncılığı için getirdiği yenilikler arasında cep kitapları ve 1972'de kurduğu "Folio" dizisi ve özel kapak tasarımı vardır. Bu özellikler yayınevinin geniş bir okur kitlesine ulaşmasını sağlamıştır.

2.1. Yazar Raymond Queneau

Yazar Raymond Queneau 1903'te Le Havre'da orta gelirli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşta roman, bilimkurgu ve tiyatro metinleri yazmaya başlamış ve üniversite için Paris'e gelmeden önce birçok yerel ödülün de sahibi olmuştur. Okumaya ve yazmaya olan tutkusu ona yüksek kültürel ve simgesel sermaye sağlamıştır. Küçük yaşlardan beri okuma listeleri hazırladığı için, bu ona 1951-1976 arasında prestijli bir edebiyat olayı olan Pléiade Ansiklopedisi yazarlığında sağlam bir altyapı olmuştur. Ayrıca bilim, sanat ve edebiyat alanındaki birikimini Pléiade'a aktarmıştır. Queneau'nun yapıtlarına hâkim olan yoğun metinlerarası göndermeler hem okuma tutkusu hem de ansiklopedi yazarlığıyla birlikte düşünülebilir. Pléiade ona simgesel ve ekonomik sermaye açısından yüksek bir prestij sağlamıştır. Queneau 1941 yılında Gallimard Yayınlarında çalışmaya başlamış ve kitapları de bu yayınevinden yayımlanmıştır. Queneau 20. yüzyıl Fransız edebiyat alanının en ilginç yazarlarından. Yalın bir üslubu vardır; yapıtları yenilikçi, şaşırtıcı, ritmik, coşturucu olduğu kadar sürükleyicidir. Aldığı eğitimlerle bir filozof, matematikçi ve edebiyatçıdır. Sanatla da olan bağıyla da

³ Bundan böyle tekrarı okumayı zorlaştırdığı kimi yerlerde italik vurguyla « *Zazie* » olarak da anılacaktır.

çok yönlü, tanınmış saygın bir yazardır. Gerçekliğin, gerçekdışının, yaşamın, toplumsal dünyada sıkışan kimliklerin ve yabancılaşmanın sorgusunun damgasını vurduğu felsefi meseleler onun romanlarında önemli yer tutar. Felsefe o kadar önemlidir ki, 1947'de Kojeve'nin derslerini *Hegel okumaya Giriş* adıyla yayımlamıştır. Kültürel ürünler alanının çeşitli alt alanlarındaki varlığı ve André Breton'la tanışmasıyla gerçeküstücülerin dünyasına katılmış, Saint-Germain-des-Pres'de Camus, Sartre, Vian, Miro ve Picasso gibi entelektüel yazar ve ressam çevrelerine dahil olmuştur. Bu onun entelektüel, kültürel ve sosyal sermayesinin de yüksek olduğunu göstermektedir.

2.2. Queneau'nun Dil Anlayışı

Zazie'nin biçim ve dil zorluklarını anlayabilmek için Queneau'nun dil anlayışı çok önemli bir yer tutmaktadır. Oulipocu akımın kurucularından Queneau, yapıtlarında matematik formülleri kullanarak yenilikçi kurgular yaratmıştır (Jouet, 2005, s.89). Edebiyat onun adeta için bir deney sahasıdır. Dille ustalıklı oynayan yetkin bir yazardır. Onun eserleri içinde özellikle *Zazie*'de dilin fonetik yazılışı, neolojizmler, sözcük ve dil oyunları ön plandadır. Dil oyunları, konuşma dilini yazı dilinin üstünde tutan Queneau, "iyi yazan, iyi düşünür" görüşünü savunanlara karşı, yaşayan dili savunmaktadır (Emirosmanoğlu, 2007).

Queneau'nun romanları günlük yaşam, gündelik dil, sıradan insanları kentin sıradan sokaklarından çekip almıştır. Ona göre, biçim ve dilin yanı sıra konu ve içerik de çok büyük öneme sahiptir. Queneau'nun yapıtında olay örgüsü ve hareketlilik yüksek hayal gücünün ürünü gibi görünse de (Robbe-Grillet, 1963, s.140; RobbeGrillet, 1989) 1950'li yılların Paris'i çevresinde gelişen gerçeklerden beslenmektedir. Bu açıdan *Zazie dans le métro* "gerçek dünyayı betimleme isteği ve bu isteğin reddi arasında gerçek ve gerçek dışının buluşma alanıdır" (Nakazato, 2001, s.4). Queneau ciddiyete karşı mizahla trajik olanı bir araya getirirken, romanlarında aynı metin içinde sürekli değişen kahramanlardaki ikilikle belli bir ritim duygusu yaratmaktadır. Sözcüklerdeki kafiyeler gibi olaylar ve kahramanlar da tekrarlanarak kafiyelendirilmektedir (Queneau, 1973, s.42). Ritim düzeyini yansıtmak için yazar yapıtlarında sözcük ve cümlelerde de nakarat gibi sıklıkla tekrarlara başvurmaktadır.

Zazie'nin kurgusuna bakıldığında Paris'in Queneau için ayrıcalıklı bir mekân olduğunu kavrarız. Özellikle savaş sonrası Paris'in eski güzelliklerini yitirmesi kurgu açısından önemli bir unsurdur. Kahramanların anlamsız bir şekilde sokaklarında dolaştıkları Paris'in bu tanınmaz hale gelişi yazar için derin bir üzüntüdür. Queneau 1959 yılında yayınlanan *Zazie*'yle kara mizah ödülü almıştır. O, kültürel sermayesi yüksek ve yazdıklarıyla *alandaki* meşruiyetini ispatlamış bir yazardır. Üniversitelerin edebiyat bölümlerinde onun eserlerinin okutulması ve hakkında yazılan kitaplar kendisine ciddi bir simgesel sermaye ve kültür düzeyi yüksek bir okur kitlesi sağlamıştır. Yapıtı bugün hala, her yaşta okur kitlesine uyarlamalarla okullarda okutulan klasik temel eserler arasında basılmaya devam etmektedir.

Queneau'nun kurgu ve biçimine bakıldığında roman artık için üretici-okuyucunun giriştiği yazınsal bir oyundur (Souchier, 1991, s.110). Yapıtının yoruma açıklığıyla ilgili olarak mizahi bir dille "Neden okuyucudan belli bir çaba beklemeyelim ki? Daima her şeyi anlatıyoruz okuyucuya. Sonunda bu kadar küçümsendiğini gören okuyucu alınıyor" der (Queneau, 1989'dan aktaran Souchier, 1991, s.8.) Queneau'nun sıklıkla başvurduğu anlatı, diyaloglar, iç ve dış monologlar, hayaller ve hikâye düzeyindeki oyunlar dille de belli bir uyumluluk içindedir (Queneau, 1973'ten aktaran Souchier, 1991, s.186). Onun için konuşma Fransızcasını yazıya aktarmadan bir şairin dilin kendine özgü ritimlerinin, gerçek ses ve müziğinin bilincine varması olanaksızdır (Souchier, 1991, s.249.) Souchier sözcük ve anlamın sözlü dille olan ilişkisiyle ilgili olarak Queneau'nun dilin içinde yaşayarak dili değiştirdiğini söyler. Böylece yazar ve okurun dünyayla olan ilişkileri de değiştirmektedir (Souchier, 1991, s.82).

2.3. Fransa'da *Zazie dans le métro*

Zazie, Fransa'da 1959 yılında ilk defa saygın kitapların yayımlandığı "Blanche" dizisinde okurla buluşmuştur. Roman başlangıçta kısıtlı bir hedef kitleye yöneliktir. Queneau'nun yazınsal eğilimleriyle romanlarının kurgusu, biçimi ve dili yazınsal özellikleriyle başlangıçta sınırlı bir okur kitlesine işaret etmektedir, ancak yapıtı içinde özellikle roman çok büyük bir popülerite kazanarak dünya çapında

geniş bir okur kitlesi elde etmiştir. *Zazie* çok yüksek okunma oranlarıyla aynı zamanda ticari bir başarıdır. Bu büyük başarısıyla ardı arkası kesilmeyen baskı sayılarına ulaşmış ve 1960'ta Louis Malle tarafından sinemaya uyarlanmıştır. Bunun etkisiyle genç, çocuk ve yetişkin okuyucu kitlesi için farklı uyarlamalarla farklı kitap dizilerinde basılmış, kitlesi daha da genişlemiştir. 1963 yılı itibaren cep kitabı, 1966'da çizgi roman formatında basılmıştır. 1972'de Gallimard Folio dizisinde ve 1977'de çocuklara yönelik Collection Mille Soleils dizisinde yayımlanmıştır. 1979'da aynı yayınevinde Roger Blanchon çizimleriyle önemli yapıtların basıldığı "Collection Grands textes illustrés" dizisinde, 1994'te ise Collection Jeunesse gençlik dizisinde yayımlanmıştır. 2004'te gençlik dizisinde romanın müzikal sahnelenmeleri de eklenerek CD'ye okunmuş versiyonu çıkmıştır. *Zazie* 2006'da artık FolioPlus'ta "20.yüzyıl klasikleri" dizisinde yayımlanmıştır. Romanın Fransa'daki bu büyük başarısı tüm dünyaya yayılmıştır. *Zazie* 1960 ila 1973 yılları arasında Almanca, Danimarkaca, İbranice, İngilizceye, İtalyancaya, İsveççeye, Portekizce, Macarca, Lehçeye, Hollandacaya ve Japoncaya çevrilmiştir. 1991'de Türkçeye çevrilene kadar, *Zazie* dünya edebiyat alanında meşruiyetini çoktan elde etmiştir (Sareil, 1975'ten aktaran Dominique Rolland-Namff, 2000, s.15).

2.4. Kaynak Metin Baskı Kapakları

Kitap kapak seçimlerinin hedeflenen okur kitlesinin belirlenmesinde de önemli olduğunu ifade etmiştik. Aşağıda kaynak metnin farklı baskılarında kullanılan kapak görsellerinden bazı örnekler yer almaktadır.

Şekil 1: Gallimard, "Blanche" Dizisi, 1959

Şekil 2: Gallimard, "Folio" Dizisi, 1972

Şekil 3: Gallimard, "Livre de Poche", 1962

Şekil 4: Gallimard, "Jeunesse" Dizisi, 1999

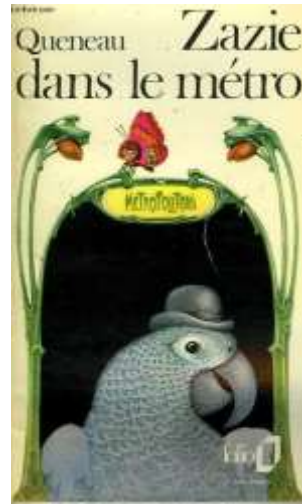
Şekil 5: Gallimard, Folio Plus Classique, 2006

Şekil 6: Gallimard, Folio Junior N°1000, 2009

Şekil 7: Gallimard Yayınları, FOLIO+ COLLEGE, 2017

Şekil 8: Gallimard Yayınları, 1978 EDITIONS FOLIO N°103

Bu kapak seçimleri bize *Zazie*'nin hedeflenen okur kitlesine göre değişiklik gösterdiğini, ortaokul düzeyi, küçük yaş çocuklarla genç bir okur kitlesi ile yetişkinler için klasikler dizisinde basımda seçilen kapakların farklılıklarını göstermektedir.

3. Erek Metnin Uzamı

3. 1. *Zazie*'nin çevirmeni Tahsin Yücel

Tahsin Yücel Fransızca'yı 1945 yılında Galatasaray Lisesinde öğrenmiştir. Bu dönemle aynı zamanda Varlık Yayınlarında haftada yarım gün çalışmaya başladığı dönemdir. Yayınevinde günlük işlere ek olarak kitap çevirileri, dergi için küçük çeviriler ve düzeltmeler yapmıştır. İlk öyküsü 1950 yılında Varlık Yayınları tarafından basılmıştır. Böylece Tahsin Yücel çevirmen ve düzeltmen faaliyetlerinin yanı sıra edebiyat ve yayıncılık dünyasına bir yazar olarak katılmıştır.

Tahsin Yücel, Varlık Yayınlarında çalıştığı günlerde dönemin birçok ünlü yazarlarıyla tanışma imkânı bulmuştur. Bu yazarlar edebiyat alanının önde gelen isimleridir ve alan içindeki hiyerarşide sahip oldukları simgesel sermaye de yüksektir. Tahsin Yücel'in böylesi bir sosyal çevreyle gençliğinde tanışmış olması kendisinin yazın alanındaki kültürel, sosyal ve simgesel sermayesi yüksek konumu açısından önemlidir.

Yücel 1953'te İstanbul Üniversitesi Fransız ve Roman Filolojisi bölümünde akademisyenliğe başlamıştır. Böylece yayıncılık ve yazın alanındaki konumu akademik kariyeriyle güçlenmiştir. Öykü kitabı *Uçan Daireler* de yine Varlık Yayınları tarafından basılmış ve Yücel 1961'e kadar bu yayınevinde çalışmıştır. Yücel'in yaptığımız söyleşideki "kitaplarımla yaşayamayacağıma göre, nasıl olsa düzenli ve sürekli bir işim olması gerekiyordu" (Özkan, 2001, s.61) vurgusu akademisyen, yazar, çevirmen kimliklerinin güçlendiği böylesi bir döneme işaret etmektedir. Kaan Özkan'ın 2001 yılında Tahsin Yücel üzerine kapsamlı bir biyografi çalışması olan *Tahsin Yücel Kitabı/Görünmez Adam* kitabını yayımlamıştır. Yücel akademisyenliğin kendisine bilgi ve yöntemini geliştirerek yazın yapıtlarını ve yazın konularını inceleyip değerlendirmede yeni olanaklar sağladığını söylemektedir. Bu sayede edebiyat alanında da yetkin bir konuma ulaşmıştır. Yücel filoloji bölümünde doktorasını tamamlayarak Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde profesörlüğünü almış ve bu bölümden 1999 yılında emekli olmuştur.

Tahsin Yücel uluslararası akademi alanında da tanınan bir yazar-akademisyendir. Bu tanınırlık ona dilbilim ve göstergebilimci Julien Greimas'ın ilk göstergebilim derslerini İstanbul Üniversitesinde vermesiyle olmuştur. Greimas'ın yönlendirmesiyle doktora tezi *Imaginaire de Bernanos*'u yazmıştır. Yücel, tezini yazdığı dönemde burslu olarak gittiği Fransa'da Roland Barthes, Emile Benveniste ve Claude Lévi-Strauss gibi ünlü Fransız felsefeci ve düşünürlerin derslerini takip etmiştir. Bu, Tahsin Yücel'in akademik alandaki meşruiyeti ve kültürel donanımı açısından son derece önemlidir. Göstergebilimi Fransa dışında yazın alanına uygulayan ilk bilim insanlarından biri olarak saygın bir konum sağlamıştır. Kendisinin akademik alandaki bu öncü rolü, sahip olduğu kültürel ve simgesel sermaye ve farklı alanlardaki yatkınlık ve konumları açısından son derece önemlidir.

Yücel kendi romanlarında toplumsal içerikli sorunları ele almaktadır. Bu bağlamda köy ile kent arasında sıkışan insan tipleri, içinde buldukları topluma yabancılaşmaktadır. Yücel en prestijli edebiyat ödülleri olarak Sait Faik Hikâye Armağanı, Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü ve Orhan Kemal Roman Ödülleri almıştır. Fransız onur nişanları ise Fransa'daki ve Fransız kültüründeki meşruiyetini belgeleyen bir unsurdur. Balzac'tan Queneau'ya Fransız edebiyatı klasiklerini Türkçeye kazandıran isim olarak Yücel'in kitapları da Fransızcaya çevrilmiştir. Yirmili yaşlarda çeviri yapmaya başlamış ve çevirileri büyük ilgi görmüştür. Çevirileri arasında başta Balzac, Flaubert, André Gide, Albert Camus olmak üzere Valéry, Malraux, Barthes, Maupassant, Lévi-Strauss ve Saint-Exupéry gibi yazarlar bulunmaktadır.

Tahsin Yücel için, ödüllerle güçlenen yazın alanındaki konumuyla sahip olduğu yatkınlıklar diğer alanlardaki yatkınlık ve pratiklerinin de ayrılmaz bir parçasıdır. Yücel bu çok yönlü entelektüel kimliğiyle ilgili olarak "tüm uğraşlarım benim kişiliğimin ayrılmaz parçaları. Öykü yazarken, araştırmacı kimliğimden uzaklaşma gereksinimi duymam. Tam tersine, araştırmacı kimliğimin öykücü kimliğimi, öykücü kimliğimin araştırmacı kimliğimi bütünlediğini düşünürüm" diyerek yaşam deneyiminde hepsinin ayrı payı olduğunu söylemektedir.⁴

3.2. Tahsin Yücel'in Dil Anlayışı

Yücel'in eleştirmen, tartışmacı ve gülmece yazarı özellikleri ön plandadır. Söz konusu bu türlerde biçimsel öğeler çarpıcı bir anlatımla okura ulaşmaktadır. Yapıtlarına alay ve yergi hakimdir ve seçkin bir biçim düzeyine ulaşmıştır. Dolayısıyla kendi yapıtlarında bu unsurları ön plana çıkarması ve kişisel beğenilerin Tahsin Yücel'in çevireceği eserlerin seçiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Yücel, Türk dilinin yetkinliğini savunan ve Türkçenin bu özelliğini kendi yapıtlarında kullanan bir yazardır. Bu konuda ciddi mücadele vermiş ve Türkçenin arılaştırılması yolunda da adımlar atmıştır. Yücel *Dil Devrimi* ve *Dil Devrimi ve Sonuçları* kitaplarını kaleme almıştır. 1972 yılında Türk Dil Kurumu yönetim kurulu üyeliği yapmıştır. O, "Türkçenin arılaşmasına dil içi tutarlılığını ve anlatım gücünü geliştirme sürecine de çeşitli açılardan katkılar yapan" bir yazar ve akademisyendir (Senemoğlu, 2000, s.10). Ayrıca dil konusunda hassasiyeti yabancı dilde öğretim yapılması konusundaki karşı duruşunda da belirgindir. Genel bir değerlendirme yapacak olursak Tahsin Yücelin dilsel habitusları ve duruşu

⁴ Yapmış olduğumuz söyleşi.

Raymond Queneau'nkine çok benzemektedir. Yazınsal alanda dil, içerik ve biçem açısından iki yazar da son derece önemli roller üstlenmiştir.

3.3. Tahsin Yücel'in Çeviri Yaklaşımı

Kültürel üretim *alamında* yer alan çeviri *pratiğinde* yapılan seçimlerde çevireceği kitapları kendisinin seçip seçmediği sorulduğunda şu yanıtı vermiştir:

"Başlangıçta, Varlık Yayınevi'nde çalıştığım sırada, Yaşar Nabi Bey'in seçtiği yapıtları çevirirdim. Kendi önerdiklerim de olurdu. Şimdi bana önerildiği de oluyor, benim önerdiğim de. Ama sevmediğim bir kitabı çevirmem söz konusu değil. Ayrıca, son yıllarda, çok az çeviri yapıyorum, neredeyse eski bir alışkanlığı sürdürmek için, bir de dostları kıramadığımdan" (Özkan, 2001, s.319).

Yazar zaman içinde artık bu çevireceği kitapların seçiminde belli bir özgürlüğe sahip hale gelmiştir. *Zazie*'yi çevirmeyi de yakın dostu olan Erdal Öz'e kendisi önermiştir.

Çevirmen habitusları Yücel'in yazarlık habituslarını etkilediği gibi, eleştirmenliği, akademisyenliği ve edebiyat eleştirmenliği ve anlatı ustalığı da onun çeviri pratiğindeki habituslarını etkilemiştir. Bunu şu sözlerle ifade etmektedir: "*Yabancı dilden bir yapıt okurken, onu nasıl bir yöntemle, nasıl bir biçimle çevirmek gerektiğini araştırdığım çok olur... Daha çok çevirmen gözüyle bakarım okuduğuma.*" (Semercioğlu, 2000, s.62). Yani Yücel'in çevirmenlik ve yazarlık edimleri farklı alanlarda birbirinden ayrılmaz derecede etkileşim içindedir.

Tahsin Yücel *Çeviri ve Biçem* adlı yazısında çeviri işleminin kişinin kendi dilinde söylem oluşturması gibi doğal bir işlem olmadığını belirtmektedir. Makalede belli bir kültürün ürünü olan bir eserin, çeviri yoluyla başka bir kültürde yeniden üretilmesinin birtakım zorluk ve zorunlulukları da içerdiğini, bu nedenle çeviride, beklenen doğallık ve akılcılık yerine bazı durumlarda "*çeviri kokusu*"na katlanmak da gerektiğini vurgulamaktadır (Yücel, 1980'den aktaran Semercioğlu, 2000, s.63). Ancak söz konusu çeviri kokusunun, çevirdiği bazı yapıtların beklediği ilgiyi görmemesine neden olmadığını vurguladığı söyleşide şu yanıtı vermektedir:

"Ben çevirinin gerekikçe kökenini belli etmesini, metnin yapısı takır tukur bir dille çevrilmesini gerektiriyorsa, öyle çevrilmesini, kaynak metindeki deyimlerin gerekirse sözcüğü sözcüğüne verilmesini, yani çevirinin gerekikçe çeviri kokmasını her zaman savunmuşumdur. [...] Son saydığım kitapların Fransızcaları gibi Türkçeleri de akıcıdır. Hele Queneau'nunkiler. Düzey sorunu dersem, ayıp olur, beğeni sorunu diyelim" (Özkan, 2001, s.321-322).

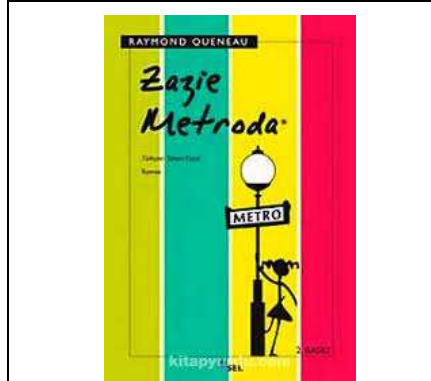
Tahsin Yücel'in çevirilerinde kaynak metnin yabancılığını korumak yönünde çeviri kararları baskındır. Hatta kendisi bu yabancılığa karşın Queneau'nun eserlerinin çevirisinin görece akıcı olduğunu belirtmektedir. Ancak bu görüşü çevirdiği tüm kitaplar için geçerli değildir; çünkü "*ne olursa olsun, çeviri bir teknik olmadan önce bir sanattır. Her kitap kendi özgül gereklerini getirir. [...] Akıcı bir çeviri istiyorsan, anlama zarar vermeden Türkçeleştirmen gerekir*" (Özkan, 2001, s.322). Yani çeviri aşamasında alınan kararlar her kitapta ön plana çıkan dilsel, kültürel ve biçimsel özelliklere göre değişkenlik göstermektedir. Buna göre, çeviri pratiğinde kimi zaman anlam kimi zaman da biçim gözetilerek çeviri yapma eğilimi ön plana çıkmıştır.

Yücel biçimle ilgili olarak kaynak dildeki söylemi erek dilde yeniden yaratma, yalnızca anlamı aktarmanın yanı sıra biçimsel özelliklerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedir (Yücel, 1992, s.199). Bu açıdan anlamsal yapı metnin derin düzeyinde, biçimsel yapı da metnin yüzeysel düzeyinde bulunmaktadır. Dolayısıyla çeviri pratiğinde erek metinde bu iki düzey göz ardı edilmemelidir. Tahsin Yücel'in biçimsel unsurların çevirisinde izlenmesi gereken yöntemle ilgili olarak, "öncelikle kaynak metnin içinde yer aldığı dilsel bağlama ters düşen bağıntılar ortaya çıkarılmalı; sonra benzer aykırılık bağıntıları erek dilde kurulmaya çalışılmalıdır" der (Yücel, 1992, s.199).

Zazie'nin yazınsal özelliklerine bakıldığında, karşımıza çıkan sözcük oyunları, nakarat gibi tekrarlarla verilmek istenen ritim duygusu, kullanılan dilin argo düzeyi, neolojizmler, fonetik yazılımlar ve metinlerarası göndermeler okuma pratiğinde okuyucuya etkin bir rol vermek adına başvurulan yöntemlerdir. Rolland-Namff'a göre kaynak metnin alıcısı konumundaki çevirmen, tüm bu unsurları aktarabilmek için ise yazarın başvurduğu farklı söz mekanizmalarını tespit etmektedir.

Ayrıca çevirmenin, erek okuyucuya mizahı ve kaynak metinle amaçlanan farklı etkileri aktarabilmesi gerekir (Rolland-Namff, 2000, s.4).

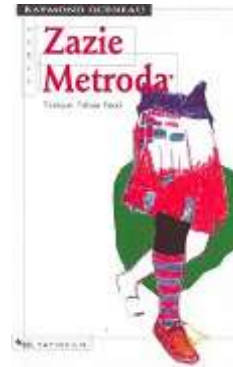
3.4. Zazie'nin Türkçe baskı kapakları

Şekil 9- Sel Yayıncılık, 2010

Şekil 10- Can Yayınları, 1991

Şekil 11- Sel Yayıncılık, 2003

Zazie'nin Türkçedeki serüveni, kaynak edebiyat ve yazın alanındaki başarısı erek yazınsal alandaki parlak seyri takip edememiştir Ne çeviriyi ilk basan Can Yayınlarının ne de sonraki baskılarını yapan Sel Yayıncılığın alandaki konumları, ne de Tahsin Yücel'in entelektüel saygın konumu *Zazie*'nin Türk okur nezdinde karşılık bulmasını sağlayamamıştır. 1991'den günümüze iki yayınevi değiştiren *Zazie* sınırlı baskı sayısı ile bu coğrafyada alımlanamamıştır.

Buraya kadar verdiğimiz alan ve sermayeler perspektifinden *Zazie*'nin kaynak ve erek kültürlerdeki hareketini daha iyi kavrayabilmek için metinsel karşılaştırmanın da önemli olduğunu düşünüyoruz. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere çeviriye sosyolojik bakış metin içi incelemeyi ön planda tutmamaktadır. Ancak yapmış olduğumuz araştırmaya bu düzeyi dahil etmek Chesterman'ın önerdiği modele göre sosyal perspektifi merkeze koyarak gerek dilsel gerekse kültürel düzlemleri bir arada düşünmenin de ön koşulu gibi görünmektedir. (Chesterman, 2007; Karaca, 2011)

4. Zazie Kaynak ve Erek Metin Karşılaştırma

Daha önce dile karşı tutumunu ele aldığımız bölümde de değindiğimiz üzere, Raymond Queneau Fransızcadaki yazılı dilin hantallığı karşısında sözlü dile üstünlük verdiği bir dilsel yenilik taraftarıdır. O yazılı dile ilgili olarak tutumunu "okuduğumuz gibi yazmak fikrini benimsemeliyiz; çünkü bu şekilde özü vermiş oluruz, yani sözlü dilin yazılı dilden baskın olduğunu göstermiş oluruz" ifadesi en iyi şekilde özetlemektedir (Queneau, 1973, s.25). İşte bu bakış metin içinde standart dili bozan çok sayıda dil oyununun kullanılmasının nedenidir. Aşağıda Zazie'nin Türkçe çevirisini okuduğumuzda çevirmen Tahsin Yücel'in de Türk okuyucuyu biçim oyunları yoluyla şaşırtma ve eğlendirme düzeyinde ne tür zorluklarla karşılaştığını görmek için karşılaştırmalı örnekler verilmiştir.

Metagraflar

Genel bir tanım verecek olursak metagraf "sözcüğün fonetik biçimine zarar vermeden yazılışını değiştirmeye yönelik işlemlerdir" (Rolland-Namff, 2000, s.27). Metagraflar Raymond Queneau'nun yapıtına özgü olan ve okurları tarafından çok iyi bilinen sözcük oyunlarıdır. Romanın mizahi unsurlarından farklı metagraflar alt başlıklarda sınıflandırılmıştır. Kaynak ve erek metin karşılaştırması için verilen örnekler için yer yer üçüncü sütunda öneriler sunulmuştur.

4.1. Zazizmler

Tablo 1: Zazizm Örnekleri

Kaynak metin	Erek Metni	Öneri
<u>Doukipudoktan</u> (s.9)	<u>Neden bunca pis kokarlar ki</u> (s.5)	Niyebuncapiskokarlarki
<u>Sketadittaleur</u> (s.10)	<u>Demindedini</u> (s.6)	
<u>Singermindépré</u> . (s.30)	<u>Senjermendepre</u> (s.28)	
<u>Le salonsalamanger</u> (s.32)	<u>Salonsalomoncuk</u> (s.30)	Salonsalamonje
<u>Lagoçamilebou</u> (s.38)	<u>Kız gitmiş</u> (s.36)	Kızıtüymüş
A <u>boujplu</u> . A <u>boujpludutou</u> (s.48)	<u>Kımıldamadı artık, bir daha kımıldamadı</u> . (s.48)	Gımıldamadıbidaha, hiçgımıldamadı.
Faut <u>sméfier</u> , faut <u>sméfier</u> , faut <u>sméfier</u> . (s.51)	Sakınmak gerekir, sakınmak gerekir, sakınmak gerekir. (s.50)	Sakınmakgerek, sakınmakgerek, sakınmakgerek
<u>Ltipstu</u> (s.56)	<u>Herif sustu</u> (s.55)	Herifsustu
<u>Iadssa</u> , <u>iadssa</u> , <u>qu'il concédait</u> (s.67)	<u>O da var, o da var</u> diye doğruluyordu. (s.66)	<u>Odavar</u> , <u>odavar</u> diye onaylıyordu.
<u>Kouavouar?</u> <u>Kouavouar?</u> <u>Kouavouar?</u> (s.94)	<u>Ne görçüz, ne görçüz ne görçüz</u> (s.96)	Negörçüz, negörçüz, negörçüz
<u>Charlamilébou</u> (s.95)	Charles'ın neden kırdığını. (s.97)	Charles'ın nedentüdüğünü

Zazizmler için verdiğimiz örneklere baktığımızda 6'sı kaynak metindeki yöntemle çevrilmeye çalışılmıştır. Ancak bu zazizmlerden 9'u aynı yöntemle aktarılamamıştır. Türkçenin sözcüklerin fonetik yazılışları açısından aynı seçenekleri sunmaması biçim düzeyinde Türk okur üzerinde aynı mizahi etkiyi yaratamamaktadır.

Kaynak metindeki "lagoçamilebou" örneği, Fransızcanın ritmini sözcük grubunun standart Fransızca yazılışıyla "la gosse a mis les bouts"dan çok daha yoğun bir şekilde yansıtmaktadır. Türkçe çevirisinde "Kız gitmiş" karşılığı söz konusu ritim ve vurguyu yitirmektedir.

"Sketadittaleur" ("Ce que tu as dit tout à l'heure") örneğinde dil düzeyi ve tümcenin tonu, ses eksiltmeleriyle ve zazizimle elde edilmiştir. Türkçede de benzer bir şekilde "Demindedini" şeklinde aktarılmıştır. Tümcede '-ği' hecesi düşürülmüş ve Fransızcadaki etki verilmeye çalışılmıştır.

"Ltipstu" ilk okunduğunda yarattığı etki şaşkınlıktır. Fransızcada tek solukta tek hece ritmiyle okunurken, çeviride "Herif sustu"da normal tümce öğelerinde duraksama ve vurgu vardır. Herhangi bir ses eksiltmesine gidilemediğinden kaynak metindeki mizahi bakış ve çocuk ağzı da Türkçede yitirilmiştir.

Genel olarak Zazizmlerin çevirisinde erek metin kaynak metinden uzaklaştığı görülmektedir. Tahsin Yücel bununla ilgili olarak Türkçenin fonetik olarak yazılan bir dil olduğunu, bu nedenle Zazie'nin kullandığı sözcükler ve bitişik yazılan cümlelerin Türkçe yazıldıklarında özelliklerini yitirdiğini söylerken, bunun en önemli sonucunun da Queneau'ya özgü yazı biçiminin çeviride tüm etkisini kaybettiğini vurgulamaktadır (Yücel, 1992, s.200).

Aşağıda kaynak metnin önemli biçimsel özelliklerinden olan metagrafları "Aynı Sözcüklerin Farklı Yazılışları", "Sözlü Dile Özgü Ulamalar", "Ses ve Hece Eksiltmeleri", "Ses değişimleri" ve "Ses Eklemeleri" başlıkları altında yine karşılaştırmalı örnekleri sınıflandırarak inceleyeceğiz.

4.2. Aynı Sözcüklerin Farklı Yazılışları

Sözcüklerin yazılışları değişmesine karşın, sesletildiklerinde anlam düzeyinde bir değişiklik olmamaktadır. Queneau özellikle iki aynı sessiz harf tekrarı olan sözcüklerde tek sessiz harf korumuştur.

Tablo 2: Aynı Sözcüklerin Farklı Yazılışları

Kaynak metin	Erek metin	Öneri
<u>Dacor</u> (s. 39)	Tamam (s.37)	Tammam
<u>Dakor</u> (s. 82)	Tamam (s.83)	Tamamm
Qui fait <u>marer</u> les gens (s. 83)	Millet o zaman eğlenir işte (s.83)	Milleti eylendiriyor
Marrant (s.90).	Çok matrak (s.91)	Çok mattrak
Les pas <u>marants</u> (s.131)	Namatraklar (s.135)	Namattraklar

Bu kullanımlar Queneau'nun kendi dil görüşünü ifade etmesinin ötesinde, onun fantastik kurgu düşüncesini ve eğlenme arzusunu ortaya koymaktadır. Yazım kuralları açısından Türkçede bu tür sözcüklerin biçim düzeyinde herhangi bir değişikliğe uğramadığını ve sadece anlam düzeyiyle aktarıldığı görülmektedir.

4.3. Sözlü Dile Özgü Ulamalar

Fransızcada standart konuşma dilinde iki sözcük arasında yapılan ulamalar önemlidir. Yazar, dilbilgisel olarak yerinde yaptığı, yazılı dile aktardığı ya da olmayan yerlerde eklediği ulamalarla yine yazılı dille dalga geçmektedir. Roman boyunca çok sayıda örnek olmasına karşın en çok dikkat çeken örnekler aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Sözlü Dile Özgü Ulamalar

Kaynak metin	Erek metin	Öneri
Pour <u>moi zossi</u> . (s.127)	<u>Benim için de</u> . (s.141)	Benimiçinde
C'est la foire aux puces qui <u>va-t-a-z-eux</u> . (s.47)	Bitpazarı onlara geliyor. (s.46)	Bitpazarion larageliyor
Avant que la Mouaque <u>utu</u> le temps de répondre. (s.132)	Dul Mouaque'ın yanıt vermesine zaman kalmadan. (s.137)	Dul Mouaque'ın cevabınazaman kalmadan
Des <u>papouilles zozées</u> . (s.56)	Olmayacak yerlerine el atmaya. (s.56)	Olmayacak yerlerinelatmaya

Bu düzey okuyucu üzerinde sanki yazım kuralları bilinmiyormuş duygusu yaratmaktadır. Zazie'nin ağzından çıkan "Pour moi zossi" buna eğlenceli bir örnektir.

"C'est la foire aux puces qui va-t-a-z-eux" tümcesi Fransız okura yabancı değildir. Bu örnekte de yine sözlü dilde bulunmayan bir ulama yazılı dile aktarılmıştır. Çeviride bu tür yapay bir ulama yazılı dilde aktarılamamıştır. Türkçenin bu tür aktarımlara uygun olmaması nedeniyle, kaynak metindeki ulamaların çevirisinde sorun olduğu görülmektedir. Kayıplar kaçınılmaz olsa da, önerilerde yer verilen sözcükleri birleştirerek ve farklı hece bölünmeleri yaparak okuyucunun dikkatinin bu ulama oyununa çekilebileceği düşünüyoruz.

4.4. Ses ve Hece Eksiltmeleri

Aşağıda bu düzeyde bir ritim duygusu Fransızcada bazı seslerin kullanılmamasıyla yaratılmaktadır.

Tablo 4. Ses ve Hece Eksiltmeleri

Faut <u>sméfier</u> . (s.51)	Sakınmak gerekir. (s.50)	Temkinli olmak lazım.
<u>Scon</u> oublie vite tout de même (s.73)	İnsan öyle çabuk unutuyor ki. (s.73)	Öyle çabuk unutuluyoki
Jvous <u>répète</u> , susurra Mado Ptits-pieds, vous <u>mdites</u> ça comme ça, sans <u>prévnir</u> , c'est <u>hun choc</u> , <u>iprévoyais</u> pas, ca <u>dmande</u> réflexion, <u>msieu</u> Charles. (s.143)	"söyledim ya", diye fısıldıyor Kısayak Mado, öyle <u>önceden haber vermeden söylediniz</u> , şok oldum, hiç <u>beklemediyordum</u> , bu iş düşünölmek <u>ister</u> , <u>müsyü</u> Charles. (s.148)	<u>Tekrarlıyom</u> , diye fısıldıyor Kısayak Mado, <u>birdenbiresölediniz</u> , <u>habervermeden</u> , <u>şokk</u> , <u>beklemediyordum</u> , <u>düşünmemlazım</u> , <u>müsyü</u> Charles.
Jte lrappelles (s.72)	Ben anımsatıyorum. (s.71)	hatırlatıyorsana
<u>Çok kullanılan sözcüklerin ortasındaki ses eksiltmeleri:</u>		
...qu'à <u>lbousiller</u> . (s.57)	...onu temizlemektir. (s.56)	Temizlemektironu.
<u>Çui-là</u> (s.14)	Bu da (s.10)	Buda
Si, <u>msieu</u> (s.64)	Evet müsyü (s.64)	
Mado <u>Ptits-pieds</u> (s.21)	Kısayak Mado (s.21)	
Vous vous souvenez pas <u>ptètt</u> pas (s.73)	Belki anımsamazsınız. (s.73)	Belkidanımsamazsınız

Tablo 5. Hece Eksiltmeleri

Kaynak metin	Erek metin	Öneri
Comme si tu savais <u>cexé</u> . (s.17)	Sanki gerçeğin <u>ne olduğunu</u> biliyormuşsun gibi. (s.14)	nolduğunu biliyomuşsun gibi
Dormir le jour c'est excessivement fatigant sans que <u>xa</u> en ait l'air. (s.40).	<u>Pek öyle</u> görünmez ama gündüz uyumak son derece yorucudur. (s.38)	<u>Peköle</u> görünmez...

Verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere hece eksiltmeleri erek metinde silinmiştir. Önerilerden hareketle, hece düzeyinde olmasa bile bu sözcüklerde ses eksilmesi yapılarak bu özelliğin aktarılabilceği görülmektedir.

4.5. Ses Değişimleri

Gözümüze çarpan bir diğer biçimsel özellik Fransızca gündelik dilde çok karşılaşılan "x" sesi/fonetik "ks" sesindeki "k" sesinin kaybolmasıdır. Bu tür sözcükler sadece "s" sesiyle yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda, romanda karşımıza çıkan sözcüklerdeki "xs" ses grubundaki ses değişimlerini örneklemektedir.

Tablo 6: Ses Değişimleri

Kaynak metin	Erek metin	Öneri
Condamnée au <u>massimum</u> (s.60)	En yüksek cezayı yersin (s.59)	Massimum cezayı yessin.
<u>Sessualité</u> (s.92)	Cisseliği (s.93)	
<u>Hormosessuel</u> (s.101).	Eşcissel (s.104)	
<u>Prossénétisme</u> (s.70)	Pezevenklik (s.69)	Pessevenklik

Seçtiğimiz ilk örnekte "maximum" yerine "massimum", ikinci örnekte "sexualité" yerine "sessualité", "homosexuel" yerine "hormosessuel" ve "proxénétisme" yerine "prossénétisme" yazıldığını görüyoruz. Yani tüm bu sözcüklerde "x" sesi "ss" olarak değiştirilmiştir.

Ses değişimleri Fransızca ve Türkçede aynı olmadığından, diğer iki örnek için sunduğumuz önerilerde olduğu gibi, yine Türkçe sözcüklerin yazılışı üzerinde oynanarak ses değişimleri düzeyinin daha fazla vurgulanabileceği saptamasını yapabiliriz.

Tablo 7: Ses Eklemeleeri

Kaynak metin	Erek metin	Öneri
Valoche (s.12)	Valiz (s.8)	Valliz
Derche (s.41)	Kıçını (s.40)	Kıççını
Pourliche (s.100)	Şapka dolaştırma işlemi (s.103)	Bahşışş
Cochonctés (s.30)	Pis şeyler (s.28)	Trbiyesizceşeyler
Flicard" (s.104, 108)	Patburun (s.112)	Plisbozuntusu

Yazım kurallarında devrim düzeyinde ve Queneau'nun savunduğu yeni Fransızca fikri metnin ifade gücüne büyük katkı sağlamaktadırlar. Fransızca yazım diline aykırı bu kullanımların büyük kısmının Türkçeye aktarılamaması, Türk okuru kaynak metnin ses eksiltmeleri düzeyindeki oyuna dahil edememektedir. Verdiğimiz örneklerde Fransızca ve Türkçenin aynı dilsel olanakları sunmaması nedeniyle erek metinde bu biçimsel düzeyde kayıplar olduğunu görülmektedir.

4.6. Sözcük Oyunları

Metinde yer alan sözcük oyunlarını Fransızca ve Türkçe olarak karşılaştırabilmek için seçtiğimiz örnekler neolojizmler, çanta-sözcükler ve sözlükbirimsel değişke sınıflandırmasında incelenmiştir. Queneau gündelik dilin sözcük çeşitliliğini neolojizmler türetme oyununa başvurarak sağlamaktadır. Neolojizmler (*Yeni sözcükler*) kaynak metinde oyun mantığını göstermesi bakımından önemli bir biçimsel unsurdur.

Tablo 8. Neolojizmler

Kaynak metin	Erek metin	Öneri
Dans la <u>factidiversialité</u> (s.37)	<u>Günlük polis olaylarına</u> (s.35)	
les details <u>zaziques</u> (s.35)	<u>Zazisel</u> ayrıntılar. (s.34)	
On est des <u>lessivophiles</u> . (s.42)	<u>Çamaşırseveriz</u> (s.40)	
C'est pourtant pas rien, l' <u>inusabilité</u> (s.50)	<u>Eskimez olup olmaması</u> umurumda değil (s.49)	Eskimezliği
Qu'il <u>haut-parlait</u> jovialement (s.98)	<u>Hoparlörlüyordu</u> keyifle (s.100)	
Il s'arrache au cercle enchanté des <u>xénophones</u> ... (s.98)	<u>Yabanseverlerin</u> büyülü halkasından sıyrıldı (s.101)	
<u>Archiguide</u> (s.99)	<u>Başrehber</u> (s.102)	
En un grand effort <u>berlitzscoulien</u> (s.100)	<u>Berlitzscoolsal</u> çabayla (s.102)	Berlitzokulsal
Chez les <u>possédants</u> (s.112)	<u>Arabalılarda</u> (s.116)	<u>Arabasahiplerinde</u>
Les deux roues motorisées accrurent le <u>décibilité</u> de leurs vacarme (s.112)	Motorlu iki tekerlekli <u>gürültü oranını</u> artırdılar (s.116)	
Un <u>guidenappé</u> (s.116)	<u>Kaçırılan bir adam</u> (s.120)	Kaçırılanrehber
De pietons et de <u>pietonne</u> s (s.112)	<u>Kadın</u> erkekli (...) yayalar (s.116)	
L' <u>écossaise</u> , simple loufiat attaché à l'établissement (s.155)	<u>Bir iskoç kızı</u> , kuruma bağlı bir garson (s.161)	Kızıoğlan
<u>Edenique</u> et adamiaque (s.159)	<u>Cennetsel</u> ve Ademsel (s.164)	
Chahut lunaire, boucan <u>somnivoire</u> (s.182)	Ay altında gümbürtü, <u>uykukesen</u> şamata (s.186)	
Chaque bouchée <u>mouaquiene</u> (s.184)	Her <u>Mouaque</u> lokması (s.190)	
Quelques jets <u>aquagazeux</u> (s.189)	Birkaç kez <u>maden suyu</u> fişkirtince (s.195)	
Voyou <u>noctinaute</u> (s.194)	<u>Gecegezer</u> serseri (s.201)	

Bu tablodan hareketle, seçtiğimiz neolojizmlerin 10'u dile yine neolojizm yaratılarak aktarılmıştır ancak yaratıcılık unsurunun belirgin olduğu kaynak metindeki hayal gücü Türkçede etkisini büyük ölçüde yitirmiştir.

Çanta-Sözcükler

Çanta-sözcük kısmî bir ortak ses temeline dayanarak iki sözcüğü birleştirme oyunudur. Tanınabilmesi için her bir sözcük sözdizimsel yapısını korumaktadır. Tabloda verdiğimiz örnekleri incelediğimizde, kaynak metindeki bir çanta-sözcüğün oluşturduğu sözsel etki Türkçede çok nadir tekrar oluşturulabildiği görülmektedir. Ancak Fransızca ve Türkçede dilsel anlamda ortak kullanım son derece kısıtlı olduğundan, bu düzeyde aktarımda büyük kayıplar söz konusudur.

Tablo 9. Çanta Sözcükler

Comme vous êtes <u>squeleptique</u> (s.143)	Ne kadar <u>iskeleptiksınız</u> (s.148)
Ce n'est pas du simple <u>sliptize</u> (s.159)	Yalnızca <u>sliptiz</u> değil size göstereceğim (s.164)
Non j'y <u>vêts</u> (s.168)	Hayır ben <u>giyiyorum</u> (s.174)
Un moustique vola dans <u>cônerie</u> de la lueur d'un réverbère (s.173)	Bir sivrisinek bir sokak fenerinin ışığının <u>konisi</u> içinde uçtu (s.179)
Le moindre <u>gougnafier</u> vous crache alors en pleine gueule (s.187)	En beğenmediğin <u>dümbelek</u> suratına tükürür. (s.193)
Les casiers bourrés de bouteilles de <u>muscadine et de grenadets</u> (s.194)	<u>Muscadine grenadet</u> şişeleriyle dolu raflar (s.202)

Çift anlamlı sözcük örneklerine bakıldığında, Fransızcadaki sözcük türetme yönteminin erek metinde aktarılmadığı görülmektedir.

Sözlükbirimsel Değişke Oyunu

Kurgunun içinde başkahramanlardan amca Gabriel'in yönüne işaret eden "homosexuel" sözcüğü roman boyunca karşımıza çıkmaktadır. Sözcük "hormosessuel" (s.68, s.101, s.124) olarak yazılmıştır. 1959'lar düşünüldüğünde, bir tabu denilebilecek bu eşcinsellik göndermesi roman boyunca mizahi bir dille yinelenmektedir. Bu sözcük Türkçeye "eşcinsel" (s.67) olarak aktarılmıştır ve benzer bir etki yaratılmıştır.

Buraya kadar *Zazie*'nin dili düzeyinde karşılaştırma için verdiğimiz örneklerden hareketle, biçimsel düzeyde metne zenginlik katan sözcük oyunlarının kaynak kültür ve dilde sıklıkla kullanılan biçimsel unsurlar olduğu görülmektedir. Yazılış ve okunuş açısından Fransızca bu tür dil oyunları için elverişli bir dildir. Bu oyunlar Türkçeye aktarıldıklarında benzer bir etki yaratamadığından çeviride ciddi kayıplar yaşanmıştır. Tahsin Yücel'in çeviri kararları bu biçimsel unsurları mümkün olduğunca erek metinde aktarma çabası göstermiştir. Ancak getirdiğimiz öneriler yaratıcılık sınırlarının biraz daha zorlanabileceğini örneklemektedir.

Sonuç ve Genel Değerlendirmeler

Raymond Queneau ve Tahsin Yücel, yapıtlarında yabancılaşma, günümüz insanı, köyden kente göç eden sıradan insanların hikayelerini konu edinmeleri bakımından benzeşen iki yazardır. Yazar olarak alandaki konumları ve yatkınlıkları benzerdir. Kaynak ve erek kültürün edebiyat ve yayıncılık alanlarının tarihsel ve sosyokültürel gelişimi içinde çeviri sürecine katılan failer olarak yazar ve çevirmenin yatkınlık örüntüleri ve habituslarıyla alan içindeki meşruiyetlerini ortaya koymaktadır. Ancak bu durum çevirinin Fransa'da büyük bir okur kitlesi olan *Zazie*'nin Türkçede eriştiği dar okur kitlesi düşünüldüğünde ters orantılıdır. Yücel'in sahip olduğu simgesel, entelektüel ve kültürel sermayeye rağmen çeviri Türkiye'de ilgi görmemiştir. Belki bunu Yeni Roman akımının ve Oulipo yazı deneyinin okura yüklediği yeni rol ve yaratıcılık boyutunun Türk okurun beklentilerini karşılamadığı olarak yorumlamak da mümkündür. Roman 1960'ların Fransa'sının sosyokültürel gerçeklikleriyle olan ilişkisiyle kurgulanmış gerçeküstü ve absürd bir kurgudur ve Türk okur metni aynı gerçeklik içinden okumamaktadır. 1960'ların Fransa'sı 1990'ların Türkiye'sinden kültürel alanların yapısı bakımından da farklıdır.

Biçimsel düzeyde kaynak metninde sözcüklerin konuşma dilindeki fonetik yazımı çeviride Türkçenin dil yapısından kaynaklı olarak kayıplara neden olmuştur. Fransızca yazılı dile aykırı kullanımların, neolojizm ve zazizmlerin büyük ölçüde Türkçeye aktarılamaması, Türk okuyucusunu çıkış metninin dil ve biçim düzeyindeki zenginliğinden ve etkisinden mahrum bırakmıştır. Kaynak

metnin en önemli özelliği sözcük oyunlarıdır. Fransız kültürünün mizah anlayışı içinde Queneau okuru sözcük oyunlarına aşınadır; ancak iki farklı dil ve kültür yapısı sözcük oyunlarının Türkçeye aktarılmasının önünde engeldir. Fransız kültürü ve edebiyatı için kara mizah baskın unsurlar arasındadır. Tahsin Yücel kaynak metnin bu düzeyindeki farkındalığını hem edebi incelemelerinde hem de kendisiyle yapmış olduğumuz söyleşide açıkça ifade etmektedir. Tahsin Yücel *Zazie*'nin çevirisi hakkında yazdıklarında metnin biçimsel ve dilsel özelliklerini aktarmada yaşadığı zorlukların kaçınılmazlığını vurgulamaktadır. Çeviride bu zorlukların üstesinden gelmek için belli dilsel stratejiler benimsemiştir ancak buna rağmen aktarımda bu düzey telafi edilememiştir. Fransız klasiklerini büyük bir titizlikle (öz)Türkçeye çevirmesi ve Türkçenin arılaştırılmasındaki dilsel yaklaşımına kıyasla Yücel, roman kahramanı *Zazie*'nin taşralı, ağzı bozuk, kaba ve argo üslubunu korumuştur. Queneau'nun Fransızcanın yenilenmesi ve İngilizceye karşı tutumuyla Tahsin Yücel'in Türkçe için verdiği mücadele benzerdir. Dilsel habituslar yazar ve çevirmeni birbirine yaklaştıran ve bir bakıma özdeşleştiren bir unsurdur.

Yüksek satış rakamlarıyla Queneau'ya dünya çapında büyük bir simgesel ve ekonomik sermaye sağlayan kaynak metin, Türkçede bu başarıyı yakalayamamıştır. Tahsin Yücel'in akademisyen, eleştirmen, yazar ve çevirmen kimlikleri Queneau'yla benzer bir simgesel sermayeye işaret etse de, Yücel'in metnin farklı okuma düzeyleriyle kurduğu derin ilişkiye rağmen, roman Türkçede gereken ilgiyi görmemiştir.

Yapmış olduğumuz inceleme kaynak ve erek metinler üzerinde etkili sosyokültürel kısıtlılıklarla metinsel karşılaştırmayı ilişki içinde değerlendirmek için metodolojik bir izlek sunmuştur. Çevirmenle yapılan söyleşi çeviri kararları ve *Zazie*'nin alımlanması konusunda biçimsel kayıplar konusunda kapsamlı açıklamalar sunmuştur. Metin düzeyinde alınan karar ve benimsenen dilsel stratejiler, ancak ve ancak metnin kaynak ve erek metnin sosyokültürel bağlamlarının okunmasıyla anlam kazanmaktadır. Kültürel ürünlerin dolaşımına Bourdieucü ilişkisel sosyolojiyle bakmak kaynak metinle erek metin arasındaki ilişkilere nedensel açıklamalar getirebilmesi açısından verimli bir yöntem sunmaktadır.

Kaynakça

- Aktunç, Hulki (2002). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bénabou, Marcel, Jacques Roubaud (2005). İşte Oulipo (Ouvroir de Littérature Potentielle/POTEDİŞ: Potansiyel Edebiyat İşliği) Budur ! çev. Saadet Özkan. *Kitap-lık* s. 89. 2005. 79-82.
- Bogenç Demirel, Emine. (2013). *Çeviri sosyolojisinin inşası Bourdieu çözümleri.- Pratiklerden Seçkiler*. İstanbul: Cinius.
- Bourdieu, Pierre (2020). *Sanatın Kuralları*. Çev. Necmettin Kamil Sevil. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2021). *Genel sosyoloji- College de France Dersleri (1981-1983)*. Çev. Zuhâl Emirosmanoğlu. (Ed. Melike Işık Durmaz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic (2003). *Düşümsel bir Antropoloji için cevaplar*. Çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2002). Les conditions sociales de la circulation internationale des idées. *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 145. 3-8. doi: 10.3406/arss.2002.2793
- Bourdieu, Pierre (2006). *Pratik Nedenler*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Hil Yayın.
- Chesterman, Andrew. (2007). Bridge Concepts in Translation Sociology. M. Wolf ve A. Fukari, (Ed.). *Constructing a Sociology of Translation*, John Benjamin Publishing.
- Colin, Jean-Paul (1999). *Dictionnaire de l'argot français et ses origines*. Paris: Larousse.
- Ecevit, Yıldız. (2004). *Türk Romanında Postmodern Açılımlar*. 3. bs. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Emirosmanoğlu, Zuhâl (2007). Raymond Queneau'nun *Zazie dans le métro* romanının Türkçe çevirisinin toplumsal bağlamda incelenmesi. Danışman: Emine Bogenç Demirel. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Goldmann, Lucien (1964). *Pour une sociologie du roman*. Paris: Editions Gallimard.

- Gouanvic, Jean-Marc (1999). *Sociologie de la traduction : La science-fiction américaine dans l'espace culturel français des années 1950*. Arras : Artois Presses Université. doi :10.4000/books.apu.6046
- Gouanvic, Jean-Marc (2001). *Ethos et Traduction: vers une communauté de destin dans les cultures*.
- Heilbron, Johan & Sapiro, Gisèle (2007) Outline for a sociology of translation. *Constructing a sociology of translation*. Wolf, M; Fulkari, A. (eds.). John Benjamins Publications. 93-107.
- Heilbron, Johan & Sapiro, Gisèle (2008.) La traduction comme vecteur des échanges culturels internationaux.
- Karaca, Zuhâl (2007). "Raymond Queneau'nun 'Zazie Dans le Metro' romanının Türkçe çevirisinin toplumsal bağlamda eleştirisi". Danışman: Doç. Dr. Emine Bogenç Demirel. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, Zuhâl (2011). Disiplinlerarası Bağlamda Çeviribilim ve Sosyoloji. *Çeviribilimden Kesitler (Turgay Kurultay'a Bir Armağan)*. Sakine Eruz; Filiz Şan (ed.) İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Karaca, Zuhâl (2006). Yapmış olduğumuz *Tahsin Yücel ile söyleşi*. İstanbul.
- Lukacs, George (1963). *La théorie du roman*. Paris: Editions Gonthier.
- Nakazato, Makiko (2001). "Zone frontière du réel et de l'irréel : étude de 'Zazie dans le métro' de Queneau", (D.E.A. Tezi, Toulouse 2 Üniversitesi, 2001).
- Oulipo. (1988) *Atlas de littérature potentielle*. Paris: Gallimard Folio.
- Öz, Erdal (2007) Bir Tarihçe. *2007 Yayın Katalogu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özen, Saadet (2005). OuLiPo'cular, Ou, Li ve Po'yu İleri Götürmek İçin Çalışırlar. *Kıtap-ık*. 75-78.
- Özkan, Kaan (2001). *Görünmez Adam -Tahsin Yücel Kitabı*. 1. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Queneau, Raymond (1973). *Bâtons, Chiffres et Lettres*. Paris: Gallimard.
- Queneau, Raymond (1991). *Zazie metroda*. Çev.Tahsin Yücel. İstanbul: Can Yayınları.
- Queneau, Raymond (1996). *Zazie dans le metro*. Editions Gallimard.
- Raymond Queneau (1973). *Le Voyage en Grèce*. Paris: Gallimard.
- Robbe-Grillet, Alain (1963). *Pour un nouveau roman*. Paris: Minuit.
- Robbe-Grillet, Alain (1989). *Yeni Roman*. çev. Asım Bezirci. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Rolland-Namff, Dominique (2000). Zazie dans le métro et la traduction de l'humour en littérature : Une analyse comparée de deux traductions en langue anglaise. Yüksek Lisans Tezi, Collège universitaire Glendon Université York Toronto, Ontario.
- Sapiro, Gisèle (2008a) Translation and the field of publishing. A commentary on Bourdieu's "A conservative revolution in the field of publishing". *Translation Studies* 1(2):154-166.
- Sapiro, Gisèle (2008b). Normes de traduction et contraintes sociales. *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in homage to Gideon Toury*. Anthony Pym, Miriam Shlesinger; Daniel Simeoni (ed.). Benjamins Translation Library.
- Sareil, Jean (1975). Sur le comique de Queneau. *Raymond Queneau*. Paris: Ed. de l'Herne.
- Semerçioğlu, Ufuk (2000). Çevirileriyle Tahsin Yücel. *Her Yönüyle Tahsin Yücel*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Senemoğlu, Osman (2000). Tahsin Yücel ve Dil Devrimi. *Her Yönüyle Tahsin Yücel*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Souchier, Edmond (1991). *Raymond Queneau*. Limoges: Seuil.
- Swartz, David (2011). *Kültür ve İktidar- Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. 1.baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, Tahsin (2006). Quand le mot manque. *Interdisciplinarité en Traduction* (ed.) Sündüz Öztürk Kasar, c. 1. İstanbul: Editions Isis.
- Yücel, Tahsin (1992). Zazie en Turquie. *Frankofoni*. Ankara: Şafak Matbaacılık. 199-202.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Can Yayınları. www.canyayinlari.com. [27.12.2006].
- Duman, Faruk. **Editörden**. http://www.canyayinlari.com/editorden_popup.asp?ID=1 [5.06.2007].
- Gallimard Yayınları. "Historique de Gallimard". http://www.gallimard.fr/catalog/Html/pdf/historique_gallimard.pdf, [25.01.2007].

- Jeu de lettre et langue française. <http://www.bric-a-brac.org/lettres/rhopaliques.php>. [06.04.2007].
 Oulipo resmi internet sayfası. <http://www.ouliipo.net/> [21.04.2007].
 Qu'est-ce que l'Oulipo. http://martinwinckler.com/article.php?id_article=713. [06.04.2007].
 RFI Langue Française. Baraona'un makalelerinden Anne-Claire Bulliard tarafından yapılan uyarlama.
 Makale 25.07.2006 tarihinde yayınlanmıştır.
http://www.rfi.fr/lffr/articles/078/article_843.asp [07/02/2007].
 RFI Langue Française. L'Oulipo-La variation http://www.rfi.fr/lffr/articles/078/article_857.asp
 [07.01.2007].
 RFI Langue Française. L'Oulipo-Le lipogramme, www.rfi.fr/lffr/articles/078/article_852.asp,
 [07/02/2007].
 Sel Yayıncılık. <http://www.selyayincilik.com>. [27.12.2006].

[Extended English Summary](#)

Pierre Bourdieu's sociology of culture and theory of practical action is one of the most important approaches in the institutionalization of sociology of translation research. His sociological perspective on the international circulation of ideas is at the heart of a sociocultural approach to the circulation of translations. This perspective is also important for thinking about reception. Literary translations, as cultural products, are a fundamental practice in the fields of literature and publishing. The study of the conditions and constraints in the circulation of translations is the main focus of translation criticism research. The Bourdieusian sociological approach to translation practice does not differentiate between the source and the destination literary and publishing fields, but examines the field with its sociocultural dynamics. The predispositions and types of capital possessed by the agents involved in this practice, especially authors, translators and publishing houses, are the basic components of a sociological field study. Like other fields, different cultural fields are spaces of struggles for legitimacy. Agents act through their position in the field and their habitus and capital. A field is a site where the movement of historically valid economic and sociocultural capital is analyzed. Symbolic capital is the sum of all types of capital acquired in the space of struggle.

This article analyzes the translation of *Zazie dans le métro* as a practice, examining the profiles, predispositions and capitals of its agents and the dynamics of its circulation in literature and publishing. The fieldwork also included a comparison of source and target texts in order to gain insight into translators' decisions. In terms of their linguistic and cultural elements, texts cannot be considered independent of the fields and agents they are products of and related to. Including the findings obtained here, the translator of the book, Tahsin Yücel, was interviewed about his translator experience, starting from the decision to translate the book, with questions about the literary features of the text and the limitations it created in translation. Our starting thesis in this comparison is that the novel, as a product of historical and social conditions between the real and the surreal, cannot be considered separately from its literary features such as genre, subject, content, language and style, and its sociocultural features such as the field of literature, the habitus and predispositions of the author and the translator. In her translation practices, Gisele Sapiro provides us with a trajectory for examining these sociocultural constraints. *Zazie dans le métro's* positioning within the Nouveau Roman and Oulipo, the novel's fiction, Raymond Queneau's attitude towards language and reality, the use of slang, zazisms, neologisms, linguistic and stylistic elements, have created limitations in translation. The novel, read worldwide, could not carry its legitimacy in Turkish due to its reception problems. The sociological and textual approach to this translation practice enabled us to establish of certain causal relations and explanations for reception.

At the stylistic level, the spoken phonetic spelling of the words in the source text has caused losses in translation due to the linguistic structure of Turkish. The fact that the uses of neologisms and zazisms contrary to the French written language could not be transferred to Turkish. Turkish reader could not receipt the richness and impact of the source text at linguistic and stylistic level.

Queneau's readers are familiar with puns in French culture's sense of humor; however, two different linguistic and cultural structures prevent the translation of puns into Turkish. Black humor is among the dominant elements of French culture and literature. Tahsin Yücel clearly expresses his awareness of this level of the source text both in his literary reviews and in the interview conducted with him. In his writings and analyses about *Zazie*'s translation, Tahsin Yücel emphasizes the inevitability of the difficulties he experienced in conveying the stylistic and linguistic features of the text. He adopted certain linguistic strategies in order to overcome these difficulties in translation, but despite this, this level of transfer could not be compensated.

Our investigation has provided a methodological framework for evaluating textual comparison in relation to sociocultural constraints affecting source and target texts. The interview with the translator provided a comprehensive account of translation decisions and stylistic losses in the reception of *Zazie dans le métro*. The decisions taken and linguistic strategies adopted at the textual level make sense only through a reading of the sociocultural contexts of the source and target texts. Looking at the circulation of cultural products through Bourdieusian relational sociology offers a fruitful method for the relations between the source text and the target text.